

МІСТО В ПРОЦЕСАХ РОЗБУДОВИ І СОЦІАЛЬНИХ ЗМІН У ЗАХІДНІЙ СОЦІОЛОГІЇ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

Шкуров Є. В.,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри журналістики та реклами

Державного торговельно-економічного університету

ORCID ID: 0000-0001-5947-599X

yevhen.shkurov@gmail.com

Стаття присвячена аналізу ключових теоретико-методологічних підходів до вивчення міста в західній соціології другої половини ХХ століття. Виокремлено внесок науковців у розуміння ролі політичної влади, економічних інститутів, культурних чинників та мікросоціальних практик у формуванні міського простору. Особливу увагу зосереджено на урбаністичних студіях, що розглядають повоєнну відбудову, субурбанізацію, джентрифікацію та «право на місто» крізь призму соціальної справедливості й інклюзивного планування. Окреслено перспективи застосування західних урбаністичних теорій у розробленні моделей відбудови та розбудови міст сучасної України, які б поєднували інноваційні рішення з принципами соціальної відповідальності та залучення громадян.

Ключові слова: соціологія міста, урбаністика, місто, субурбанізація, джентрифікація, право на місто, глобалізація, мережеве суспільство, креативний клас, відбудова, модернізація, модерн, пізній модерн.

Постановка проблеми. Соціологія міста як галузь наукового знання виникла на перетині кількох фундаментальних викликів модерності: зростання міст у ХІХ столітті, індустріалізації, масових міграцій та пов'язаних із ними соціальних змін. Вона починалася з теоретичних розвідок Ф. Тьонніса, Е. Дюркгайма, Г. Зіммеля та М. Вебера, які сформуvalи загальне уявлення про соціальну природу міського середовища (Savage, 2003). Надалі, завдяки Чиказькій школі, соціологія міста здобула емпіричний базис і методологічний інструментарій (Savage, 2003), інтегрувавши підходи екології, географії та економіки. Соціологія сучасного міста входить до ширшого дискурсу про модерн, його трансформації та модернізацію. Соціальні зміни модерну тісно пов'язані з індустріалізацією та урбанізацією, в результаті чого саме місто стає центром формування суспільства, як це відображено в концепціях Тенніса та Дюркгайма (детальніше про метаморфози соціологічного дискурсу про модерн і модернізацію див. П. Кутуєв «Трансформації модерну», 2016). В період пізнього модерну соціологія міста зосереджується на тому, як глобалізація, ризики, швидкі технологічні зміни, посилення ролі знань і комунікацій впливають на міські простори та соціальні відносини в них.

Після Другої світової війни стрімка урбанізація, розширення передмість, науково-технологічний прогрес та економічне зростання стали каталізаторами нових наукових пошуків і теоретичних поворотів. Модернізація у цей час позначалася не лише зростанням розширенням та оновленням інфраструктури, а й трансформацією соціальних інститутів, цінностей і культурних практик. Соціологія міста дедалі глибше аналізувала роль політичної влади, економічних і культурних процесів у формуванні міського простору. Зросла увага до методів мікросоціології та етнографії міських спільнот (В. Вайт, Г. Ганс), що висвітлила глибинні аспекти повсякденної міської культури та локальної самоорганізації. Крім того, від середини ХХ століття в дослідницьких студіях з'явилися потужні критичні та неомарксистські напрями (Д. Гарві, М. Кастельс), теорії джентрифікації (Н. Сміт), ідеї «права на місто» та концепції «виробництва простору» (Г. Лефевр) тощо.

У сучасному світі, який характеризується глобалізацією, постіндустріальними перетвореннями та розвитком інформаційних технологій, міста виступають ключовими вузлами економічного та культурного життя (Sassen, 1991; Castells, 2010). Відтак урбаністика дедалі більше набуває міждисциплінарного характеру, поєднуючи соціологію з економікою, архітектурою, географією та культурними студіями. Для України, де відбуваються масштабні трансформації, спричинені війною, питання

відбудови міст і формування повоєнного гармонійного урбаністичного середовища є надзвичайно актуальним. Досвід класичних досліджень (Whyte, 1993; Gans, 1982; Jacobs, 1992 та інших), а також історія післявоєнного розвитку міст США та Європи свідчить про те, що втручання в життя міста завжди має соціальні наслідки. Зважаючи на це, в ситуації майбутнього відновлення України особливо важливо врахувати напрацювання цих урбаністичних студій.

Метою статті є розглянути основні теоретико-методологічних підходи до вивчення міста у західній соціології другої половини ХХ століття.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Соціології міста присвячено низку праць українських вчених. Так Н. Міхно розглядає концепцію міста як тексту, що складається із знаково-символічних кодів і дискурсивних практик (Міхно, 2020). І. Козлова здійснює огляд ключових концепцій у соціології міста, зокрема класичні, екологічний напрямок (Чиказька школа), культуралістичний та структуралістичний підходи (Козлова, 2012). У посібнику «Соціологія міста» під редакцією О. Міхеевої систематизовано соціологічні концепції міста та підходи до дослідження міського простору, розглянуто низку кейсів на матеріалі сучасних міст (Малес, 2010). О. Зубченко аналізує сприйняття міського простору під час окупації (Зубченко, 2023) тощо.

Виділення не вивчених раніше частин загальної проблеми. Попри те, що соціологія міста другої половини ХХ століття дала розгалужену систему теоретико-методологічних підходів, вони досі залишаються не в повному обсязі розглянутими в українських дослідженнях. Бракує комплексних історіографічних оглядів про формування й трансформації соціології міста у другій половині ХХ століття. Не вистачає і цілісних студій, де досвід реконструкції та розбудови міст США й Західної Європи після Другої світової війни співвідноситься із сучасними викликами, які постали перед Україною в контексті руйнувань та повоєнного відновлення.

Виклад основного матеріалу. Після Другої світової війни розвиток міст позначився масштабними економічними та соціальними змінами. Пожвавилась індустріалізація, швидко зростало промислове виробництво, розроблялись державні політики «відбудови» інфраструктури та стрімким розвитком приміських зон.

На тлі цих трансформацій західна урбаністична соціологія здійснила перехід від моделей «людської екології» (Чиказької школи) до ширшого залучення політичних, економічних і культурних підходів. Чиказька школа заклала підвалини класичного підходу до вивчення міста як «соціальної лабораторії», де діють «природні» закони конкуренції і сукцесії (Park, Burgess, & McKenzie, 1984). Проте в 1950–1960-х західна соціологія міста, зберігаючи інтерес до мікрорівневих практик, дедалі більшою мірою враховує роль політичної влади, бюрократії та економічних інституцій. Унаслідок дії державних кредитних програм для ветеранів, розширення середнього класу й автомобілізації американського суспільства, відбувається масштабна субурбанізація, а міські райони піддаються реновації, яка не завжди зважала на інтереси менш забезпечених верств.

Ці процеси сприяли «критичному повороту» в урбаністичній соціології. На тлі відновлення після Другої світової війни та формування постіндустріальної економіки, в соціології актуалізувалися нові теоретичні рамки, зокрема неомарксизм (Harvey, 1988; Castells, 1977), що акцентував увагу на просторовій нерівності та конфлікту класів у місті; підходи Анрі Лефевра (Lefebvre, 2000) зі зсувом уваги на «виробництво простору»; пізніші мережеві концепції, у яких місто розглядається як вузол глобалізованих економічних, культурних та інших потоків (Castells, 2010) тощо. Соціологи дедалі частіше розглядали місто як поле структурної нерівності та просторової боротьби за ресурси. Місто інтерпретувалось як складна мережа взаємодій, структурована політичними, економічними та культурними контекстами.

Водночас у повоєнний період набувають популярності ідеї мікросоціології, дослідження повсякденного життя й формування субкультур у міських районах (Whyte, 1993; Gans, 1982). Традиційні схеми «людської екології» (Park, Burgess, & McKenzie, 1984) не могли вичерпно пояснити складне переплетення соціальних, расових, етнічних і культурних процесів, що характеризували великі міста США та Західної Європи після Другої світової війни. До класичних питань соціології міста про структуру та розподіл ресурсів додалися студії з міжкультурних взаємодій, неформальних практик і культури «вуличного життя», а також аналіз ролі держави та економічних корпорацій у формуванні міського ландшафту.

Культура і неформальні норми створюють підґрунтя для соціальної взаємодії й колективної дії. Вільям Фут Вайт (William Foote Whyte) у праці «Street Corner Society» на прикладі італійського кварталу Бостона (який умовно назвав «Корнервілл») показав, що «вуличні банди» та маргіналізовані групи мають складну внутрішню структуру, ієрархію та систему неформальних норм (Whyte, 1993). Автор практикував учасницьке спостереження (participant observation): протягом трьох років він проживав разом із мешканцями кварталу, досліджуючи їхню повсякденну культуру, лідерство, механізми розв'язання конфліктів тощо (Whyte, 1993). «Street Corner Society» продемонструвала аналітичну

цінність глибинних методів (неформальних інтерв'ю, учасницького спостереження) для розуміння соціальних відносин у міському середовищі.

Дослідження Вайта про локальні італійські громади Бостона показує, що міські квартали формуються не тільки під впливом економічних чи демографічних змін, а й через механізми соціального капіталу, довіри та неформального лідерства. Це демонструє важливість соціальної інтеграції та соціальних мереж для стабільності міського життя. Зауважимо, що з точки зору культурної травми, сьогодняшня війна в Україні може зруйнувати такі мережі довіри, що призведе до аномії, але одночасно зберігається можливість для реінтеграції суспільства через колективну рефлексію та нові практики самоорганізації.

Внесок у міську соціологію та етнографію зробив Герберт Ганс (Herbert Gans). У роботі «The Urban Villagers» (1962) він досліджував виселення італійської громади у Західному Енді (Бостон) через програми «urban renewal», наголошуючи на соціальній цінності локальних згуртованих спільнот (Gans, 1982). Згодом у «The Levittowners» (1967) Ганс переніс увагу з центральних кварталів на типові американське передмістя (Gans, 2017). Центри великих міст зосереджували промислове виробництво та житло для робітничих родин, що нерідко відбувалося в умовах дефіциту та недостатньої якості житлового фонду. Комбінація державного стимулювання, зокрема запуску програм кредитування житла для ветеранів і розвиток мережі міжштатних автострад, разом із бажанням сімей отримати кращі умови проживання за містом, призвела до активної субурбанізації.

Яскравим прикладом розбудови американського передмістя стали «Levittown» – стандартизовані житлові масиви від компанії «Levitt & Sons». Це були недорогі та швидкі в спорудженні будинки, забезпечені базовою інфраструктурою (виділялися місця під школи, магазини, релігійні споруди найбільш поширених конфесій). Ганс аналізував, як новоприбулі молоді сім'ї адаптувалися до передмістя, утворювали сусідські, релігійні та інші об'єднання. Передмістя поставали символом «американської мрії» про власний будинок і безпечне середовище для дітей. Водночас, городяни переселялися в передмістя, не усвідомлюючи довгострокових наслідків розриву соціальних зв'язків. Погляд Ганса на субурбанізацію постає спробою ревіталізації соціальної солідарності в цих нових просторових умовах.

Зазначимо, повоенні американські міста теж переживали бум розбудови. У них будувалися нові житлові проекти, автостради, громадські установи, оновлювалася інша інфраструктура. Цей процес нерідко призводив до витіснення мешканців без адекватної компенсації у інші райони. У період реконструкції 1950–1960-х великі американські міста, зокрема Нью-Йорк, Чикаго тощо, активно перебудовувалися. У 1960-х розгорнулася хвиля критики таких технократичних модерністських проєктів.

Джейн Джейкобс (Jane Jacobs) у «The Death and Life of Great American Cities» (1961) розкритикувала популярні на той час методи зонування та масштабні знесення «нетрів» (Jacobs, 1992). На її думку, місто – це складна екосистема, яка потребує інтеграції різних функцій і жвавих публічних просторів (тротуарів, парків тощо), де люди можуть здійснювати «природний» соціальний контроль і підтримувати безпеку завдяки постійному нагляду за територією. Джейкобс виступала проти надмірної сегрегації житла та комерціалізації простору, оскільки це приглушує життєвий пульс міста й розриває соціальні зв'язки. Таким чином, міські простори не мають будуватися «згори вниз» за раціональними планами, а повинні формуватися на основі емпіричного досвіду мешканців та їхніх повсякденних практик.

Кевін Лінч (Kevin Lynch) у «The Image of the City» (1960) вивчав, як мешканці американських міст, зокрема Бостону, Джерсі-Сіті, Лос-Анджелесу, оприявнюють свій простір через «вузли», «орієнтири», «шляхи», «межі» й «райони» (Lynch, 1990). Поняття «образність» і «чіткість» середовища стали популярними в урбаністичному дизайні. Лінч меншою мірою звертався до політичного й економічного контексту, його дослідження ґрунтувалося на міждисциплінарному діалозі між архітектурою, психологією та соціологією.

Період 1960-1970-х років супроводжувався потужними громадянськими та студентськими рухами, зокрема антивоєнними протестами у США та протестами 1968 року в Західній Європі. На тлі класових конфліктів соціологія міста відходила від «консенсусних» ідей структурного функціоналізму та дедалі частіше зверталася до проблеми соціальної несправедливості в містах.

Анрі Лефевр (Henri Lefebvre) у працях «Le droit à la ville» (1968), «La production de l'espace» (1974) розглядав місто як таке, що виробляється під впливом капіталізму та держави. Він запровадив поняття «виробництва простору»: фізичний, соціальний і ментальний простір формується через владні відносини і не може бути «нейтральним». У книзі «Le droit à la ville» Лефевр проголосив ідею, що кожен міський житель має «право на місто», зокрема колективно вирішувати, як розвивати власне місто (Lefebvre, 1968). Трансформації міст мають відбуватися не лише через економічний вплив, а й через культурні зміни та соціальні рухи. «Право на місто стало більш необхідним, ніж будь-коли... Воно постає як найвища форма прав: свобода, індивідуалізація в соціалізації, середовище (житло) та

спосіб життя» (Lefebvre, 2000, p. 19). Це право постає протиставленням «псевдо-права» на природу, яке лише призводить до її знищення. Концепт «права на місто» реалізується у праві громадян на участь у трансформації міста, зробленого для них самих, а не виключно для економічних чи політичних еліт.

Девід Гарві (David Harvey) в роботі «Social Justice and the City» (1973) у неомарксистському ключі аналізував, як ринкова логіка призводить до просторової і соціальної нерівності (Harvey, 1993). Місто постає простором акумуляції капіталу та диверсифікованого розвитку, де якісна інфраструктура концентрується в прибуткових зонах, а бідніші райони залишаються без належних інвестицій. Гарві розвинув концепцію «права на місто» (за Лефевром), зауваживши, що відстоювання колективних інтересів у міському просторі – це складова ширших рухів проти соціальної нерівності. Право на місто – це як фізичний доступ до простору, так і участь громадян у виробництві цього простору, що відповідає ідеям соціальної відповідальності. Зауважимо, у випадку повоєнної України це означає, що реконструкція міст не має бути виключно технократичним проектом, а повинна включати демократичні механізми співучасті городян у розбудові міського простору.

Процес джентрифікації як один із механізмів повернення капіталу у внутрішні райони міст шляхом оновлення житла розглянув Ніл Сміт (Neil Smith) у праці «Uneven Development: Nature, Capital, and the Production of Space» (1979). Сміт розглядав джентрифікацію як один із механізмів капіталістичного перетворення простору, коли капітал «повертається» в центральні райони міст у пошуку прибутку. Географічний простір постає як простір людської діяльності (Smith, 2008, p. 93). Цей процес збільшує рентну вартість нерухомості та витісняє початкових мешканців.

Географічний масштаб є політичним, оскільки визначає простір, який люди займають або створюють, втілюючи можливість як утиску, так і емансипації. Він відображає просторові ідеології, такі як націоналізм чи расизм. Джентрифікація Нью-Йорка, зокрема Нижнього Іст-Сайду, після фінансової кризи 1970-х включала боротьбу з наркотиками і «очищення» парків, щоб зробити район привабливим для середнього класу (Smith, 2008, p. 130). Це стало частиною політики міста, спрямованої на відновлення контролю над простором. Раніше певні райони могли бути деінвестовані або «редлайнні» (позбавлені позик і підтримки), але потім корпорації та забудовники купували дешеву нерухомість, «прикрашали» її для нового класу споживачів. Відповідно, відбувалося витіснення колишніх мешканців із нижчими доходами. Таким чином, географія міста відображає соціальні нерівності, створюючи розділення між багатими та бідними районами.

Сміт висунув концепт «рентної прірви» (rent gap): різниця між поточною вартістю нерухомості в певному районі та потенційною вартістю після «оновлення» створює стимул для інвестицій і, зрештою, призводить до заміщення населення (Smith, 2008, p. 100). Децентралізація капіталу через розвиток передмість призвела до занепаду внутрішнього міста, яке втратило інвестиції через низьку рентабельність. Це спричинило девальвацію районів і створення «рентового розриву», що згодом зробило можливим редевелопмент і джентрифікацію (Smith, 2008, p. 200). Внутрішнє місто стало новим центром розвитку, зосередивши житлові зони середнього класу, рекреацію та офіси, тоді як промисловість і рутинні офісні функції змістилися в передмістя (Smith, 2008, p. 200).

Оскар Ньюмен (Oscar Newman) у книзі «Defensible Space: Crime Prevention through Urban Design» (1972) розробив концепцію, за якою фізична організація житлових районів може знижувати злочинність. Чітке маркування приватних і напівприватних територій, візуальна доступність дворів і входів у будинки мали підвищувати «відповідальність» мешканців за спільний простір.

Ця праця Ньюмена набула відомості резонансу в середовищі архітекторів, соціологів і кримінологів. Вона вписалася в загальну хвилю переосмислення того, як простір впливає на соціальну поведінку та розподіл влади у місті. Ньюмен зазначає, що міська концентрація населення є відносно новим явищем навіть в тодішній історії США (Newman, 1996, p. 11). Однією з основних тез Ньюмана є висока кореляція між злочинністю і доходами жителів. У районах із низьким доходом рівень злочинності значно вищий. У той же час, у районах із середнім і високим доходом (особливо в передмістях) рівень злочинності значно нижчий: «У житлових районах рівень злочинності, як правило, змінюється обернено пропорційно доходу населення: чим нижчий дохід, тим вищий рівень злочинності» (Newman, 1996, p. 15). У 1950–1960-х роках федеральний уряд США фінансував масове будівництво багатопверхових житлових проектів для малозабезпечених сімей. Висока щільність населення в поєднанні з недостатньою соціальною інтеграцією створила сприятливі умови для зростання злочинності в таких районах (Newman, 1996, p. 15).

У цей час у західній Європі особливого резонансу набула «революція 1968 року». Студентські й робітничі протести у Франції (травень 1968-го), Італії, Західній Німеччині спричинили глибокі зсуви в політичній культурі, а також поставили питання доступності міста для молодих поколінь, людей із різних соціальних шарів (Sennett, 2002). У Парижі студенти й молодь протестували проти житлової кризи, нестачі гуртожитків, авторитарних методів управління міським простором тощо. Ідеї права на

місто та автономних зон надихали активістів захоплювати або переоблаштовувати занедбані будівлі, вимагати більш демократичного міського планування. Ці рухи підживлювали критику урбаністичного модернізму та великих інфраструктурних проєктів на кшталт автострад чи масштабних офісних будівель, які часто ігнорували потреби місцевих громад та історію кварталів (Hall, 2016).

Після 1970-х рр. глобальна економіка стрімко змінюється: промислове виробництво частково переміщується до країн південних та східних країн, водночас у країнах Заходу прискорюється розвиток сектору послуг, фінансів і високих технологій. Політика неоліберальних реформ (дерегуляції ринків, приватизації тощо) сприяла транснаціональним потокам капіталу та міграції робочої сили. У цьому контексті відбувається повернення урбаністичних студій до макро-рівня і порівняльного аналізу глобальних процесів.

Річард Сеннет (Richard Sennett) говорить про соціальне життя міста в ключі культурних студій у працях «The Conscience of the Eye» (1990), «Flesh and Stone» (1994). Річард Сеннет у 1990-х – на початку 2000-х досліджував міську культуру, фокусуючись на тому, як архітектурний та дизайн-проєкт визначають способи взаємодії людей із простором. У «The Conscience of the Eye» (1990) він аналізує історичний розвиток міст, наголошуючи на небезпеці монотонної архітектури та стерильних просторів, що не дають можливості для соціальної взаємодії та різноманітності. Сеннет зазначає, що сучасна урбанізація будується на розмежуванні внутрішнього (суб'єктивного) і зовнішнього (фізичного) світів. Це розмежування породжує «страх викриття» та небажання зустрічатися з різноманітністю на вулицях міст (Sennett, 1990). Автор досліджує, як модернізм, протестантська етика та урбаністичне планування створили середовища, які уникають соціальної напруги, але водночас позбавляють міський простір його людяності й різноманітності.

Шерон Зукін (Sharon Zukin) із 1980-х до 2010-х аналізувала джентрифікацію, автентичність та комерціалізацію міських просторів. У книзі «Loft Living» (1982) вона описала, як промислові приміщення у центрі Нью-Йорка перетворюються на стильні лофти (Zukin, 1982). Спочатку вони заселялися представниками креативних професій, а потім – заможнішим середнім класом. Це підвищувало орендну плату та стимулювало витіснення старих мешканців (Zukin, 1982). У «The Cultures of Cities» (1995) та «Naked City: The Death and Life of Authentic Urban Places» (2010) Зукін аналізує символічне виробництво простору, коли міська влада і бізнес активно формують культурні кластери, виставляючи на продаж автентичні бренди історичні вуличок, етнічних ресторанчиків, мистецьких кварталів тощо. Проте, на її думку, надмірний акцент на автентичності загрожує витіснити справжню різноманітність (Zukin, 2010). Таким чином, ринкова логіка оновлених районів дедалі більше перетворює місто на об'єкт споживання, що порушує питання культурної справедливості й соціальної інклюзії.

Мануель Кастельс (Manuel Castells) систематично застосував неомарксистський підхід до урбаністичних процесів у «The Urban Question» (1972). Він критикував Чиказьку школу соціології за натуралізм і нехтування економіко-політичною основою розвитку міста. Для Кастельса урбанізація є результатом капіталістичних відносин і державного регулювання, що зумовлює нерівний розподіл житлових і соціальних ресурсів між різними районами та класами. Концепція «колективного споживання» (житло, транспорт, освіта, заклади охорони здоров'я) демонструє, що міська інфраструктура є ареною боротьби за право мешканців на базові послуги та простір.

У роботі «City, Class and Power» (1978) Кастельс продовжує аналізувати залежність міста від політичної й економічної влади. Він наголошує, що розвиток міста є ареною класових стратегій. Кастельс показує, що міський простір – це поле, де певним районам і групам віддається перевага за рахунок інших. Кастельс аналізує, як економічні й соціальні суперечності капіталізму спричиняють урбаністичну кризу. Кастельс стверджує, що урбаністична криза є одним із проявів більш загальної кризи, викликаної суперечностями між продуктивними силами і відносинами виробництва: «Урбаністичне та екологічне питання стають одними з фундаментальних осей соціальної організації та змін у розвиненому капіталізмі» (Castells, 1978, р. 3) Урбаністична криза впливає з суперечностей між колективним характером споживання (житло, транспорт, охорона здоров'я тощо) та приватними інтересами власників великого капіталу. Держава стає ключовим гравцем у розв'язанні урбаністичних криз, але її дії часто спрямовані на підтримку інтересів домінуючих класів. Наприклад, втручання держави у житлове питання або розвиток інфраструктури часто підпорядковується логіці капіталу, а не реальним потребам суспільства (Castells, 1978, р. 3) Важливу роль у вирішенні урбаністичних питань відіграють соціальні рухи, які спрямовані на демократизацію прийняття рішень і покращення умов життя.

Згодом Кастельс пропонує мережеву концепцію міста, де простір визначається потоками капіталу, інформації та влади. Кастельс стверджував, що завдяки розвитку телекомунікацій та глобальних мереж місто стає частиною «простору потоків» (space of flows), де фізична відстань дедалі менш важлива, зате контакти, інформація й онлайн-зв'язки набирають ваги (Castells, 1996). Ці

питання підіймаються в роботах «The Informational City» (1989), «The Rise of the Network Society» (1996) тощо. Це не означає зникнення міст, а, навпаки, посилює роль вузлових мегаполісів, які стають «агрегаторами» інформації й платформами для інновацій. Відновлення українських міст після війни має враховувати цей аспект: вони не можуть розвиватися відокремлено, а мають бути максимально включені в глобальні економічні, технологічні та культурні мережі, успіх чого позначиться на їхньому розвитку.

Саскія Сассен (Saskia Sassen) у праці «The Global City: New York, London, Tokyo» (Sassen, 1991) аналізувала, як зміна глобальні економічні процеси (зростання ролі фінансів, консультацій, креативних індустрій) перетворює Нью-Йорк, Лондон і Токіо на вузли світової системи. Вона зауважила, що «чим більше економіка стає глобалізованою, тим більше ключові функції управління та контролю концентруються в кількох великих центрах» (Sassen, 1991, р. 6). Глобальні міста стають осередками штаб-квартир ТНК, бірж, юридичних та інжинірингових фірм, водночас посилюється соціальна поляризація між високоприбутковим сектором і низькооплачуваними обслуговуючими працівниками (Sassen, 2001).

На перетині економіки, урбаністики та культурних студій виникла ідея креативної економіки (Scott, 2000). Найвідомішою стала концепція «креативного класу» Річарда Флориди (Richard Florida). Цей автор зауважив, що економічне зростання сучасних міст залежить від залучення креативних спеціалістів – дизайнерів, IT-фахівців, науковців, артистів та інших представників креативних індустрій (Florida, 2012). За Флоридою, міста мають підвищувати свою «ЗТ-конкурентність» (Technology, Talent, Tolerance), тобто розвивати технологічну інфраструктуру, приваблювати талановитих людей і забезпечувати толерантну, культурно розмаїту атмосферу (Florida, 2012, р. 223). Ключовим маркером креативного міського простору стають музичні клуби, кав'ярні, арт-галереї, коворкінги тощо. Креативні галузі стимулюють інновації та зайнятість; водночас, вони можуть зумовлювати ріст джен-трифікації й нерівності, коли «креативні анклавів» розвиваються коштом витіснення бідніших верств. Книга спростовує ідею про те, що глобалізація нівелювала значення місця проживання. Навпаки, урбанізація й концентрація талантів у певних регіонах стають ключовими для економічного прогресу (Florida, 2012, р. 186). Флорида наводить конкретні приклади міст, які стали центрами креативного класу: Остін, Сан-Франциско, Сієтл та інші. Вони змогли створити середовище, яке підтримує творчих людей і стимулює інновації.

Висновки та перспективи дослідження. Упродовж другої половини ХХ століття соціологія міста пройшла виразний еволюційний шлях: від домінування екологічного підходу Чиказької школи до багатовекторного вивчення політичних, економічних та культурних чинників, що формують міський простір. Політичні, історичні й економічні процеси – зокрема відбудова Європи й США після Другої світової війни, розгортання масштабних інфраструктурних проєктів, субурбанізація, поява нових теорій влади й критика капіталістичних відносин – зумовили появу низки нових парадигм. Від етнографічних досліджень «вуличного життя» (В. Вайт) та локальних урбаністичних спільнот (Г. Ганс) до неомарксистської критики капіталу й просторової нерівності (Г. Лефевр, Д. Гарві, Н. Сміт) – усі ці напрямки збагатили теоретичну палітру соціології міста, продемонструвавши складну природу урбаністичних трансформацій. Перехід до мережевих підходів (М. Кастельс) і концепцій глобальних міст (С. Сассен) акцентував увагу на тому, що міста дедалі міцніше інтегруються в глобальну економічну та культурну мережу. Паралельно розвивалися й ідеї креативної економіки (Р. Флорида), де місто розглядається як простір конкуренції за таланти, інновації та розвиток нових індустрій. Усі ці концепції засвідчують: місто не просто «місце проживання», а динамічний простір взаємодії економіки, культури та влади, де соціальні зв'язки набувають надзвичайної складності та рухливості.

Для сучасної України, яка постала перед викликом повоєнного відновлення, історичний та теоретичний досвід західної соціології міста другої половини ХХ століття може стати цінним дороговказом. З одного боку, залучення інвестицій і глобальних технологій є передумовою швидкої модернізації міських просторів; з іншого – надзвичайно важливо не повторити помилок минулого, зокрема надмірного «технократичного» планування чи недооцінки місцевих спільнот та культурних практик. Успішне відновлення міст передбачає збалансоване поєднання макрополітики й участі громадян у прийнятті рішень, впровадження інноваційних рішень і врахування потреб малозахисених груп.

Таким чином, друга половина ХХ століття сформувала багатий теоретичний фундамент для розуміння урбаністичних процесів, розкрила складні аспекти впливу економічних, політичних та культурних чинників на міський простір. Уміння використати ці напрацювання як інтелектуальний ресурс стане вагомою перевагою в процесі повоєнного відродження українських міст, сприяючи створенню інклюзивного, динамічного та креативного середовища, яке відповідатиме принципам соціальної справедливості та стійкого розвитку.

Shkurov Ye. The City in the Processes of Development and Social Change in Western Sociology of the Second Half of the 20th Century

This paper is devoted to the analysis of key theoretical and methodological approaches to the study of the city in Western sociology during the second half of the twentieth century. It identifies the contributions of scholars to understanding the role of political authority, economic institutions, cultural factors, and micro-level social practices in shaping urban space. Particular attention is paid to urban studies examining post-war reconstruction, suburbanisation, gentrification, and the 'right to the city' through the lens of social justice and inclusive planning. The paper also outlines prospects for applying Western urban theories in the development of models for rebuilding and redeveloping contemporary Ukrainian cities, integrating innovative solutions with principles of social responsibility and citizen engagement. This paper may be of interest to researchers focusing on urbanisation, spatial planning, and social change in urban environments.

Key words: *sociology of the city, urban studies, city, suburbanization, gentrification, right to the city, globalization, network society, creative class, reconstruction, modernization, modernism, late modernism.*

Література:

1. Castells M. *The Urban Question: A Marxist Approach* (translated by A. Sheridan). London: Edward Arnold. London, 1977. 502 pp.
2. Castells M. *City, Class and Power*. London: Macmillan, 1978. 198 pp.
3. Castells M. *The Informational City: Information Technology, Economic Restructuring, and the Urban-Regional Process*. Oxford: Basil Blackwell, 1989. 408 pp.
4. Castells M. *The Rise of the Network Society*. 2nd ed. Oxford: Blackwell, 2010. 597 pp.
5. Florida R. *The Rise of the Creative Class*. New York: Basic Books, 2012. 512 pp.
6. Gans H. J. *The Urban Villagers*. New York: The Free Press, 1982. 443 pp.
7. Gans H. J. *The Levittowners: Ways of Life and Politics in a New Suburban Community*. Columbia University Press, 2017. 474 pp.
8. Gottdiener M., Hutchison R. *The new urban sociology* (4rd ed.). Westview Press, 2011. 456 pp.
9. Hall P. *Cities of Tomorrow: An Intellectual History of Urban Planning and Design in the Twentieth Century*. Oxford: Blackwell, 2016. 192 pp.
10. Harvey D. *Social Justice and the City*. London: Edward Arnold, 1993. 336 pp.
11. Hurova I. V., Shkurov Y. V. Man in Digitized Urban Socio-Cultural Space. *Anthropological Measurements of Philosophical Research*. 2023. Volume 24. PP. 75–87. <https://doi.org/10.15802/ampr.v0i24.295321>
12. Isin E. F. Historical sociology of the city. *Handbook of historical sociology*. 2003. London, UK: Sage, pp. 312–325.
13. Jacobs J. *The Death and Life of Great American Cities*. New York: Random House, 1992. 458 pp.
14. Lefebvre H. *The Production of Space*. 1991. 455 p.
15. Lefebvre H. *Writings on Cities*. Oxford: Blackwell, 2000. 250 pp.
16. Lynch K. *The Image of the City*. Cambridge, MA: MIT Press, 1960. 208 pp.
17. Newman O. *Creating Defensible Space*. Philadelphia: DIANE Publishing, 1996. 123 p.
18. Park R. E., Burgess E. W., McKenzie R. D. eds. *The City*. Chicago: University of Chicago Press. 1984. 239 pp.
19. Sassen S. *The Global City: New York, London, Tokyo*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1991. 410 pp.
20. Sassen S. Urban sociology in the 21st century. 2007. *21st Century Sociology A Reference Handbook*. pp. 476–486.
21. Savage M., Ward A. *Urban sociology, capitalism and modernity*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Macmillan Press. 2003. 272 pp.
22. Scott A. J. *The Cultural Economy of Citie: Essays on the Geography of Image-Producing Industries*. London: SAGE, 2000. 259 pp.
23. Sennett R. *The Conscience of the Eye: The Design and Social Life of Cities*. New York: Alfred A. Knopf, 1990. 266 pp.
24. Sennett R. *The Fall of Public Man*. New York: Alfred A. Knopf, 2002. 414 pp.
25. Smith N. *Uneven Development: Nature, Capital, and the Production of Space*. The University of Georgia Press, 2008. 323 pp.
26. Whyte W. F. *Street Corner Society: The Social Structure of an Italian Slum*. Chicago: University of Chicago Press, 1993. 398 pp.

27. Zukin S. Loft Living. The Johns Hopkins Press Ltd., London, 1982. 212 pp.
28. Zukin S. The cultures of cities. Blackwell, 1995. 322 pp
29. Zukin S. Naked City: The Death and Life of Authentic Urban Places. Oxford: Oxford University Press, 2010. 313 pp.
30. Зубченко, О.С. Образ міста в окупації. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право.* 2023. № 1 (57). С. 24–34.
31. Козлова І. В. Основні підходи до вивчення міста та специфіка соціології у вивченні містотворчих процесів. *Вісник Львівського університету. Серія соціологічна.* 2012. Вип. 6. С. 265–275.
32. Кутуєв П.В. Трансформації модерну: інституції, ідеї, ідеології. К.; Одеса: Айс Принт, 2016. 580 с.
33. Малес Л., Серєда В., Соболевська М. та ін. Соціологія міста: навчальний посібник. Донецьк, 2010. 464 с.
34. Міхно Н.К. Місто як культурний текст: особливості семантики та синтагматики міського простору: монографія. Дніпро. 2020. 423 с.

References:

1. Castells M. (1997) The Urban Question: A Marxist Approach. London: Edward Arnold. London, 502 pp.
2. Castells M. (1978) City, Class and Power. London: Macmillan, 198 pp.
3. Castells M. (1989) The Informational City: Information Technology, Economic Restructuring, and the Urban-Regional Process. Oxford: Basil Black well, 408 pp.
4. Castells M. The Rise of the Network Society. 2nd ed. Oxford: Blackwell, 2010. 597 pp.
5. Florida R. (2012) The Rise of the Creative Class. New York: Basic Books, 512 pp.
6. Gans H. J. (1982) The Urban Villagers. New York: The Free Press, 443 pp.
7. Gans H. J. (2017) The Levittowners: Ways of Life and Politics in a New Suburban Community. Columbia University Press, 474 pp.
8. Gottdiener M., Hutchison R. (2011) The new urban sociology (4rd ed.). Westview Press, 456 pp.
9. Hall P. (2016) Cities of Tomorrow: An Intellectual History of Urban Planning and Design in the Twentieth Century. Oxford: Blackwell, 192 pp.
10. Harvey D. (1993) Social Justice and the City. London: Edward Arnold, 336 pp.
11. Hurova I. V., Shkurov Y. V. (2023) Man in Digitized Urban Socio-Cultural Space. Anthropological Measurements of Philosophical Research. Volume 24. PP. 75–87. <https://doi.org/10.15802/ampr.v0i24.295321>
12. Isin E. F. (2003) Historical sociology of the city. Handbook of historical sociology. London, UK: Sage, pp. 312–325.
13. Jacobs J. (1992) The Death and Life of Great American Cities. New York: Random House, 458 pp.
14. Lefebvre H. (1991) The Production of Space. 455 p.
15. Lefebvre H. (2000) Writings on Cities. Oxford: Blackwell, 250 pp.
16. Lynch K. (1960) The Image of the City. Cambridge, MA: MIT Press, 208 pp.
17. Newman O. (1996) Creating Defensible Space. Philadelphia: DIANE Publishing, 123 p.
18. Park R. E., Burgess E. W., McKenzie R. D. eds. (1984) The City. Chicago: University of Chicago Press. 239 pp.
19. Sassen S. (1991) The Global City: New York, London, Tokyo. Princeton, NJ: Princeton University Press, 410 pp.
20. Sassen S. Urban sociology in the 21st century. 2007. 21st Century Sociology A Reference Handbook. pp. 476–486.
21. Savage M., Ward A. (2003) Urban sociology, capitalism and modernity. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Macmillan Press. 272 pp.
22. Scott A. J. (2000) The Cultural Economy of Citie: Essays on the Geography of Image-Producing Industries. London: SAGE, 259 pp.
23. Sennett R. (1990) The Conscience of the Eye: The Design and Social Life of Cities. New York: Alfred A. Knopf, 266 pp.
24. Sennett R. (2002) The Fall of Public Man. New York: Alfred A. Knopf, 414 pp.
25. Smith N. (2008) Uneven Development: Nature, Capital, and the Production of Space. The University of Georgia Press, 323 pp.
26. Whyte W. F. (1993) Street Corner Society: The Social Structure of an Italian Slum. Chicago: University of Chicago Press, 398 pp.
27. Zukin S. (1982) Loft Living. The Johns Hopkins Press Ltd., London, 212 pp.
28. Zukin S. (1995) The cultures of cities. Blackwell, 322 pp.
29. Zukin S. (2010) Naked City: The Death and Life of Authentic Urban Places. Oxford: Oxford University Press, 313 pp.

31. Zubchenko, O.S. (2023) Obraz mista v okupatsiyi. Visnyk NTUU «KPI». Politolohiya. Sotsiolohiya. Pravo. № 1 (57). S. 24–34.
32. Kozlova I. V. (2012) Osnovni pidkhody do vyvchennya mista ta spetsyfika sotsiolohiyi u vyvchenni mistotvorchykh protsesiv. Visnyk L'vivs'koho universytetu. Seriya sotsiolohichna. Vyp. 6. S. 265–275.
33. Kutuyev P.V. (2016) Transformatsiyi modernu: instytutsiyi, ideyi, ideolohiyi. K.; Odesa: Ays Prynt, 580 s.
34. Males L., Sereda V., Sobolevs'ka M. ta in. (2010) Sotsiolohiya mista: navchalnyy posibnyk. Donetsk, 464 s.
35. Mikhno N.K. (2020) Misto yak kulturnyy tekst: osoblyvosti semantyky ta syntahmatyky miskoho prostoru: monohrafiya. Dnipro. 423 s.

Стаття надійшла до редакції 16.12.2024

Стаття рекомендована до друку 20.12.2024